

Kovács Magdolna. 2001. Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian (Kódváltás és nyelvcseré az Ausztráliában beszélt finn nyelvben, összehasonlítva az Ausztráliában beszélt magyar nyelvvel). Åbo: Åbo Akademis Förlag. 250 oldal.

Kovács Magdolna *Code-Switching and language shift* című munkája szociolingvisztikai elemzése az Ausztráliában beszélt finn (AuF) és Ausztráliában beszélt magyar (AuM) nyelv-változatnak. A szerző fő szándéka a nyelvmegőrzés és a nyelvcseré vizsgálata az AuF-ben és az AuM-ban található mondaton belüli kódváltások (KV) segítségével és ezek alapján, elméleti modell segítségével bemutatni az anyanyelvtől való, a második nyelv felé tartó eltérés folyamatát. Arra próbál tehát rámutatni, hogy a KV-ok jelzik azt, hogy egy adott közösség hol tart a nyelvcseré folyamatában. A vizsgált nyelv elsősorban a finn, a magyar mint viszonyítási, általánosítási alap jelenik meg, azt feltételezve, hogy az angoltól különböző, de egymáshoz hasonló morfológia, hasonló KV-t eredményez majd az AuF-ben és az AuM-ban.

A fent említett központi cél mellett a szerző többek között még azt is célul tűzte ki, hogy vizsgálja a KV hatását az anyanyelvre, ezt összehasonlítva az idegen nyelv elsajátításkor tapasztalható egyszerűsítéssel (Kovács 2001: 19); hogy különbségeket keressen a különböző generációk kódváltási szokásaiban; és hogy a nyelvtani elemzés mellett a KV társalgásban betöltött szerepét is vizsgálja.

A tanulmány tíz fejezetből áll. A bevezető után a két vizsgált nyelv ausztráliai történetét olvashatjuk, ezek után Kovács Magdolna bemutatja az adatközlőket, áttekinti a KV irodalmát, majd részletesen elemzi a korpuszában található KV-okat. Végül bemutatja saját KV-modelljét.

Az első fejezet általános bevezető, ahol az alapvető fogalmak (nyelvcseré, nyelvmegőrzés, kölcsönzés, transzfer, interferencia stb.) tisztázása, a célok bemutatása és a vizsgálati módszer ismertetése található. A második fejezet a két nyelvváltozat társadalmi-történeti háttérét mutatja be, különös tekintettel korábbi kutatásokra, melyek a magyar és a finn nyelv kontaktusváltozatait, illetve az ausztráliai nyelvvállapotokat írják le, kutatják. Az ismertetés részletes, a szerző jártasságát bizonyítja a témában.

A harmadik fejezet az adatközlőket és magát a korpuszt mutatja be: hány adatközlőt, és milyen módszerrel választott ki, hogyan folytak az interjúk, mi jellemzi az adatközlőket. Ebből a fejezetből kiderül, hogy Kovács Magdolna 50 interjút használ az AuF elemzéséhez, melyeket Hannele Hentula készített (27-et Hentula írt át, a többi a szerző). Az adatközlők három generációba tartoznak: az első generáció, akik Finnországban születtek, és 15 éves koruk előtt jöttek el onnan; az ő gyerekeik, és akik 15 éves koruk előtt jöttek el Finnországból, a második generációhoz tartoznak; a harmadik generációt pedig a második generáció gyermekei alkotják. Hentula az adatközlőket előzetes felkészülés és kutatás után értelmezett minta alapján választotta ki.

Az AuM-ral kapcsolatban Kovács Magdolna 35 interjú anyagát elemzi, melyeket ő készített és jegyzett le. Az interjúalanyokat személyes ismeretség, illetve újsághirdetés alapján találta. Mind a két nyelv esetében ő elemezte a magnetofon-felvételeket, illetve az átírásokat, és választotta ki az elemzendő mondatokat, szövegrészeket.

A negyedik fejezet a KV eddigi irodalmát ismerteti, tekinti át. Ezt az irodalmat alapvetően terminológiai dzsungel (Kovács 2001: 61) jellemzi, fontos tehát annak áttekintése, hogy ki, melyik

fogalmon milyen tartalmat ért. A szakirodalomban alapvetően el szokták különíteni a váltást a kölcsönzéstől. Különböző kutatók különféleképpen gondolkodnak erről az elkülönítésről: lehet-e, kell-e vonalat húzni a kettő között, s ha igen, mi alapján. A fő kritérium a használati gyakoriság lehet: ha a közösség rendszeresen a második nyelv egyik szavát használja, akkor ez kölcsönzésnek tekinthető; ha azonban ritkán fordul elő, akkor KV-ról beszélünk. Másik gyakran használt kritériumrendszer, ha a fonológia felől közelítenek, és a hangtanilag az anyanyelvhez hasonlított szavát kölcsönzésnek, az attól elkülönülőt pedig KV-nak hívják. Ezt az utóbbi szempontrendszert használja Kovács Magdolna is. Természetesen a kölcsönzésnek is lehetnek alfajai, ezeket a szerzők különféle nevekkkel látják el (ld. alkalmi (*nonce*) vagy meghonosodott kölcsönzés (*established borrowing*) [Poplack], beszédkölcsönzés (*speech borrowing*) [Grosjean] vagy alkalmi kölcsön (*nonce loan*) [Lauttamus]).

Másik fontos elkülönítés a kódváltás és kódkeverés között tehető, ahol szintén léteznek még más elnevezések is: nyelvi váltakozás (*language alternation*) [Auer] vagy kód-másolás (*code copying*) [Johanson]. Kovács Magdolna munkája, szempontjai és célkitűzései miatt a hangsúlyt inkább a mondaton kívüli (*extrasentential*), a mondatok közötti (*intersentential*) és a mondaton belüli (*intrasentential*) kódváltás elkülönítésére helyezi. Az utolsó terminológiai kérdés a nyelvekhez fűződik: az alapnyelv (*base language*), fogadó nyelv (*host language*), átvevő nyelv (*recipient language*) vagy mátrix nyelv (*matrix language*) az, amelyik az alapvető keretét megadja a mondatnak, és ebbe ékelődik bele a kódváltott szó a beágyazott (*embedded*), átadó (*donor*) vagy vendég nyelvből (*guest language*) stb. Kovács a mátrix, illetve alapnyelv, valamint a beágyazott nyelv kifejezéseket használja.

Természetesen nemcsak terminológiai ismertetését találjuk a KV szakirodalmának, hanem tartalmi összefoglalást, áttekintést is, figyelembe véve az eddigi kutatási irányvonalakat, a KV megkötéseit. Három elméletet részletesen ismertet Kovács Magdolna; mind a három a kódváltás és a nyelvcsere viszonyát próbálja leírni, és mind a három saját elméletének kibontásához vezet.

Az első Myers-Scotton elmélete, mely szerint a kontaktushelyzet felgyorsíthatja a nyelvi változást. Szerinte a nagyarányú KV nyelvcsere vagy akár egy nyelv halálát is okozhatja. A nyelvcsere lassú, lépésenkénti folyamat, és nem veszteséggént, hanem felcserélésként értelmezhető (Myers-Scotton 1997: 208–28, idézi Kovács 2001: 74). A második elmélet Auer nevéhez fűződik: a kódváltás kontinuummodelljéről van szó, amelyben a társalgási helyzet, a diskurzus határozza meg a KV-t. Auer többször átdolgozta a modelljét, kiegészítve az alapfogalmakat (KV, transzfer), például a keverés (*mixing*, amikor a KV opcionális) vagy az “összeolvadt lektus” (*fused lect*, amikor a KV kötelező) fogalmával (ld. Auer 1999: 328, idézi Kovács 2001: 75). A harmadikként bemutatott modell Muysken háromszögmodellje. Az ő terminológiája és modellje szerint a kódkeverés (*code-mixing*) három csoportba osztható: beékelés (*insertion*), váltogatás (*alternation*) és illeszkedő lexikalizáció (*congruent lexicalisation*). Kovács Magdolna szempontjából Muysken elméletének az a leglényegesebb pontja, hogy az alapnyelv fokozatosan helyet cserélhet egy másikkal (Muysken 2000: 3–10, idézi Kovács 2001: 77).

Az ötödik fejezetben megismerkedünk a korpuszban található KV-okkal. Kovács a mátrix nyelvet vizsgálja meg: mind az előforduló angol és finn, illetve magyar szavak száma alapján, mind az esetleges hosszabb angol nyelvű szövegrészletek ellenére egyértelműen megállapítható az alapnyelv. Ez a fejezet ismerteti az elemzésre kerülő KV-ok kiválasztásának kritériumait is. Ezek alapján Kovács nem elemezte a nem angol nyelvre való váltást (pl. görög, svéd és német KV-ok is előfordulnak a korpuszban), és a kölcsönzést. Ezzel szemben a metanyelvi megjegyzéseket, a diskurzusjelölőket, a be nem fejezett, és az újra kezdett mondatokat KV-nak értelmezte. A tulajdonneveket konkrét előfordulásuk szerint vette Kovács Magdolna figyelembe: ha angolosan használt, kódváltott szó hangzott el, az részét képezte az elemzésnek. Az elhangzott KV-ok alapján a mondaton belüli KV a leggyakoribb: a finn anyag 74,1%-a, a magyar anyag 80,3%-a. Az is kiderült, hogy a második generációs beszélők többször váltanak kódot, mint az első generációs beszélők.

A KV társalgásban betöltött szerepét a hatodik fejezet vizsgálja. Az eddigi elméletek szerint a KV többféle funkciót is betölthet, akár egyszerre is. Az itt vizsgált korpuszban a következő típusú KV-ok fordulnak elő (az eredeti példamondat dőlt betűvel, a benne található KV vastag betűvel, a fordítás jelölés nélkül olvasható, 115–26 old.):

a) idézés:

- (1) *És akkor azt kérdeztem, hogy **what is your Christian name?** Mi az ő keresztnéve.*
És akkor azt kérdeztem, hogy **mi az Ön keresztnéve?** Mi az ő keresztnéve.

b) beszélgető partnerhez fűződő váltás:

- (2) *[...] ja tota menin toimistoon töihin. <Silva-kissa tulee ja naukuu> **All right, Silva. Okay.***
[...] és akkor az irodába mentem dolgozni <Silva a macska bejön, és nyávog> **Rendben Silva. Oké.**

c) mellékes megjegyzés:

- (3) A: *Egy író.*
B: *Majdnem.*
A: *I was never good at these games... um ...Egy festő*
A: **Sose voltam jó ezekben a játékokban ... mm... Egy festő**

d) ismétlés:

- (4) ***Last time**, legutóbb is vettem egy folyóiratot.*
Legutóbb, legutóbb is vettem egy folyóiratot.

e) témaváltás:

- (5) *Aránylag egész jól vagyok még mindig, és **arthritis** van, és a fogaimmal rengeteget küszködöm, azért beszélek ilyen rosszul, mer kaptam egy nagy műtétet már két hete. Ez volt **as you would like to know. Now you know more about our life than we knew.***
Aránylag egész jól vagyok még mindig, és **izületi gyulladás** van, és a fogaimmal rengeteget küszködöm, azért beszélek ilyen rosszul, mer kaptam egy nagy műtétet már két hete. Ez volt **amit tudni akart. Most már többet tud az életünkről, mint mi tudunk.**

f) téma-réma megkülönböztetés:

- (6) *A bulimia egy hasonló **eating disorder.***
A bulimia egy hasonló **evési rendellenesség.**

g) diskurzusjelölők:

- (7) A: *Még egy utcában se laknak, nemhogy ...*
B: *Nem, **that's right.** Pontosan, igen, igen. Igen, pontosan. Igen, igen. Ez így van.*
B: *Nem, **ez igaz.** Pontosan, igen, igen. Igen, pontosan. Igen, igen. Ez így van.*

h) metanyelvi megjegyzések:

(8) *Mikä se nyt on suomaks, quota?*
Mi az finnül, hogy kvóta?

A hetedik fejezet a társalgásban betöltött szereppel nem rendelkező, mondaton belüli, egy-
szavas (párszavas) KV-okkal foglalkozik. Ezeknek túlnyomó része főneveket vagy főnévi cso-
portokat érint (83,4% az AuF, 81,8% az AuM anyagban). Ez azért fontos tény, mert a finn és a ma-
gyar nyelv morfológiája miatt az esetragok ezt a csoportot érintik legjobban. Ha tehát folyamatban
levő, kontaktus hatására bekövetkező nyelvi változás leírása a kutatás célja, a főneveken és főnévi
csoportokon jelen levő vagy hiányzó esetrag jól jelzi a változást, illetve annak mértékét. Kovács
Magdolna az elemzésében a ragokkal kapcsolatban négy csoportot különít el: a mátrixnyelvnek
megfelelő helyes rag (pl. *És rögtön kaptunk egy, egy grant-et*; 163 old.), a hiányzó rag (*angolra,*
a Sydney Morning Herald[-ra fizet elő]; 165 old.), a helyestől eltérő rag, illetve az angolnak meg-
felelő rag. Ahogyan az várható volt az eddigi kutatások alapján, a legtöbb mátrixnyelvnek megfe-
lelő KV a jelöletlen alanyesetű főneveket érintette mind az AuF, mind az AuM esetében. Mind a két
nyelvre jellemző, hogy az esetragok használatában eltérés van az első és második generációs be-
szélők között. Az utóbbiak kevesebbszer használják a mátrixnyelvnek megfelelő ragot, többször
hiányzik maga a rag, és többször használnak nem megfelelő vagy az angolnak megfelelő ragot.

Ami a főneveket és a rajtuk megjelenő ragokat illeti, Kovács részletesen elemzi az alany,
a tárgy, a birtoklás, az állítmánykiegészítők, valamint a határozók nyelvtani megjelenését kódvál-
táskor, és ezekre magyarázatot is ad. Adatai alátámasztják Poplack ekvivalenciakényszerét (*equi-
valence constraint*), mely szerint ott fordulhat elő KV, ahol a mátrix és a beágyazott nyelvek mor-
fológiája egyezik (Poplack 1980). A ragok vizsgálatakor egyértelművé válik, hogy a mátrix-
nyelvtől nem mindig esik azonos távolságra a váltott szó, hiszen lehet a rag helyes (*sokan nagy*
accენტtel beszélnek), hiányzó (*és ment a, a immigration* [irodába]) vagy éppen féljelölt (*azok nem,*
nincsenek olyan elveszve, ebbe a, ebbe a nagy busy lifestyle [-ba]). Az is kiderült, hogy KV-kor
a ragok használata az első nyelv felé a második nyelv felől halad, noha nem minden esetben.
A vizsgálat nem csupán a főneveket, hanem az igéket, a mellékneveket, és a partikulákat is érinti.

A nyolcadik fejezet, mintegy összefoglalva a kapott eredményeket, a KV távolságalapú
kontinuummodelljét (*distance-based continuum model of code-switching*) ismerteti. A távolság
a mátrixnyelvtől való távolságot jelenti, mérésére a leggyakrabban a kódváltott főneveket vizsgálja
Kovács a mondaton belüli KV-kor. Jelen esetben ennek a modellnek a használatára azért van lehe-
tőség, mert statisztikailag szignifikáns eltérés van az első és a második generációs beszélők KV-i
stratégiái között. Az első generációs beszélők több mátrixnyelvnek megfelelő ragot használtak, az
ő mondataik megfelelnek a finn, illetve magyar nyelv szabályainak, míg a második generációs be-
szélők gyakrabban fordulnak a második nyelv nyelvtana felé, ezzel hozva egy összeolvadt változatot
létre. A kontinuummodellben a kódváltásokat, a mátrixnyelvtől való távolságuk alapján helyezte
el. A modell szerint a kölcsönzés után a jelöletlen váltás jön, majd a mátrixnyelvtől távolodva vagy
a jelzett váltás, kódtranszfer és a ragozatlan formák felé halad a KV, vagy a kétszeres jelölés, rövid,
majd hosszú beágyazott nyelvű „szigetek” felé. Ennek a modellnek a segítségével egyszerre láthatjuk
a mátrixnyelvtől való távolságot és a beágyazott nyelv felé való közeledést. Ez a KV-modell a vár-
ható valamennyi végállomását megmutatja a KV-nak, természetesen nem tudván megjósolni a valódi
végpontot, hiszen azt sok, nyelven kívüli tényező is befolyásolja. A Kovács Magdolna által feltér-
képezett nyelvállapot szerint, a sok mondaton belüli váltás miatt, a keverés állapotában van mind
a finn, mind a magyar nyelv ausztráliai változata. A második generációs beszélők többet fordulnak
az angol felé. Összevetve az egyéni és a csoportra jellemző tényezőket, az állapítható meg, hogy
a két nyelv az éppen lejátszódó nyelvcsere állapotában van Ausztráliában, ahol az angol és a finn,
illetve a magyar között van interferencia.

A kilencedik fejezetben található összefoglalás után a függelékben rövid finn és magyar nyelv-
tan, illetve az adatok feldolgozásához használt számítógépes felület ismertetése olvasható. A szá-

mítógépes adatfeldolgozáshoz Kovács olyan dialógusablakokat készített, amelyek megjelenítik a lehetséges KV-fajták lehetséges tulajdonságait, ezekből választva kapható meg a statisztikai számítások alapjául is szolgáló elemzés.

A mű írója alapos ismeretekkel rendelkezik, kiváló ismerője a nemzetközi szakirodalomnak, témájában jól kiismeri magát, kitűzött céljait teljesíti. Adatainak ismertetése, az adatgyűjtés technikája megfelel a szociolingvisztikai hagyománynak. Néhány apró szerkesztési és nyelvi hiba elkerülte a figyelmét (pl. a 124. oldalon nagybetűvel van szedve a KV kiskapitális helyett, a 190. oldalon magyar jelen idő angol múlt idővel lett fordítva (*fölrunk – wrote down*), vagy a 191. oldalon a *nincsenek elveszve, don't get lost*-ként jelenik meg angolul). Ez azonban nem csökkenti a tanulmány érdemeit: nagy lépést tett a finn és a magyar kontaktusváltozatainak leírásában, illetve a nyelv-megőrzés–nyelvcsere folyamatának megismerésében.

SZAKIRODALOM

- Auer, Peter 1999. From codeswitching via language mixing to fused lects: Towards a dynamic typology of bilingual speech. *The International Journal of Bilingualism* 3/4 309–22.
- Muysken, Pieter 2000. *Bilingual speech. A typology of code-mixing*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Myers-Scotton, Carol 1997 [1993]. *Duelling languages: Grammatical structure in code-switching*. Clarendon Press. Oxford.
- Poplack, Shana 1980. „Sometimes I'll start a sentence in English Y TERMINO EN ESPAÑOL”: towards a typology of code-switching. *Linguistics* 18 (7/8): 581–618.

Szabó Eszter